

Erdélyi Örmény Gyökerek

Füzetek

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
időszaki kiadványa II. évfolyam 1998/18. szám

1998. augusztus

„Emlékek nélkül,
népeknek híre csak
árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén du. 17 órakor - hívottan és hívatlanul - mindenkit szeretettel vár klubdelutánjaira a Budapest V. Semmelweis u. 1-3. I. emeleti zeneterembe.

Figyelem !!

Augusztusban,

**mivel a harmadik csütörtök Szent István napjára esik,
a Fővárosi Örmény Klub rendezvénye elmarad !!**

Naptár - augusztus

Több ünnepünk is van augusztus havában: Nagyboldogasszony, Szent István király (itt Magyarországon), de most egy évszakhoz illő ünnepet választottam:

Úrszinváltozás (a római és a görög katolikus naptár szerint aug. 6-án).

A következőkben idézett saragán elmondja az ünnep eseményét, mely az evangéliumban is olvasható:

Ma megjelent az Úr a Tábor hegyen a tanítványoknak

és a tanítványok megijedve felkiáltottak:

Készítsünk itt három hajlékot,

egyet az Úrnak, egyet Mózesnek, és egyet Illésnek,

És mi, a Te szellemi nyájad,

az igazmondó tanuságtevőkkel énekeljük Néked:

Küld le nekünk kegyelmed fényét második eljöveteled napján,

és üdvözíts minket!

/néhai Kovács Géza ford./

Tábor hegy, hajlék, az evangélium szövegében sátor, persze lombsátor, az Isten teremtette nagy természet közepén, s a mi szívünk is valamiféle felemelő érzéssel kell, hogy elteljen !

dr. Sasvári László

Bevezető !

(Elhangzott 1998. július 2-án, Karácsony Ernő festőművész tárlatának megnyitóján Budapesten a Románia Kulturális Központjában.)

HÖLGYEIM ÉS URAIM!

Köztudott, hogy a kiállítók nem kedvelik, ha általánosságban értékelik őket. Kétségtelenül igényesebb, izgalmasabb feladat lenne konkrét darabokat elemezni, de itt nincs rá mód, hiszen szűkreszabott az idő, a közönség széles körből tevődik össze, így nehéz az amúgyis címek nélküli művekre ráirányítani a figyelmet. Tehát szép összességében beszélek a külön-külön eredeti, kiváló alkotásokról.

Karácsony Ernő alanyi művész, -majdnem költőt mondtam- annyira ráfelelnek tájai (elsősorban azokat látjuk) a lírai dalokat, akár komor balladákat idéző sorokra. Alanyiségéhez tartozik az Univerzum, termőfölddel, növényekkel, fákkal. Elsősorban fái tolmácsolják lelkiállapotát, mely nem derűs. Ezek a teremtmények büszkén törnek az ég felé, olykor feszületben végződve, megtörnek, hajladoznak – akárcsak alkotójuk. Ahogyan a vihar tépi őket, ahogy a nap rájuk süt. Összemosódnak egymással és ebben az egyesülésben ábrázolójuk is jelen van. Felfelé felhők, párák, ködök baljóslatú gomolygásában folytatódik a látvány. Nincs éles határ ég és föld között, a valóság és az álom között sem. A természet fájdalomtól vonagló arcot ölt, szél süvít a kínban tekeredő formákban.

De néha, pillanatokra becsillan a fény. Ettől elviselhető. Fenyők adják elő drámájukat, velük azonosul a fenyő-lelkű művész. Nyugtalanság, állandó mozgás a képeken. A realitástól élesen elhatárolja ezeket a józan egyszerű fehér keret. Csak a rajtuk futó egyenes vonal tónusa utal harmonikusan a belül dúló háborgásra, nagyszerű megoldást kínálva a valóság és a látomás elválasztásához. Vergődik a lélek, de az ecset szakmai tökélyel alkalmazza technikáit. A hullámozást más képeken szigorú kontúrok váltják, és a színek sem kavarnak örökké. Majdnem monokróm hatású, kékben, sárgában, pirosban absztrahálódnak a témák.

Sajnos nem látjuk itt portréit, de a tájképek túlsúlya talán markánsabban közvetíti Karácsony Ernő természetből vétetett tehetségét.

Benedek Katalin

Erdélyben jártunk

Szabadságharcunk 150. évfordulója alkalmából negyvenöten elindultunk az erdélyi emlékhelyek felkeresésére. Az út 1998 június 4-14-ig tartott.

Utunk első napján, 4-én, Trianon évfordulóján megkoszorúztuk az 1849-es Aradi vértanúk sírját.

Tisztelgő látogatásunk alkalmából - a férjem részéről rokon - a 48-as tábornok, Czetz János szülőfalujába, Gidófalvára is eljutottunk. Az 1200 körül épült erődtemplom kertjében a Czetz János emlékére emelt kopjafát koszorúztuk meg magyar szalaggal díszített babérkoszorúval. Megörökítettük a polgármesteri hivatal falán a Czetz márvány táblát és az alatta elhelyezett Czetz fejet ábrázoló domborművet.

Megemlékeztünk az apai ágról erdélyi örmény, anyai ágról székely nemes származásáról és nagyon gazdag életének főbb eseményeiről. Ezen kívül voltunk Czetz erdélyi hadjárata több fontos színhelyén is, pl. a Piski-i csatatéren.

Gidófalván a polgármester úr és kedves felesége valamint az iskola igazgató és kedves felesége fogadott bennünket. Velünk jött Brassóból Budai Merza Pál is, a Czetz emlékek és családi hagyaték darabjainak őrzője.

Felemelő érzéssel jöttünk el s mindannyiunk köszönetét nyilvánítom a szíves fogadtatásért. Fogadják köszönetünket a Czetz János emlékhelyek létrehozásáért, őrzéséért, a szabadságharc legifjabb tábornoka emlékének ápolásáért.

45 túratársam nevében

Dr. Sasi Nagy Istvánné sz. Betegh Klarissza

<><><><><><>

Czetz János (gazdag) életének eseményei

Szabó László: Magyar múlt Dél-Amerikában 1519-1900 című könyve 15. fejezetében található a Czetz tábornok életét felölelő rész (182-261 old): "A lélek nem alszik ki" cím alatt.

Az író Czetz tábornok emlékiratait is felhasználta mely 112 géppel írt oldal. Szerinte 1897-1898 között a már valószínűleg meggyengült látása miatt diktálta, mert spanyolul van. A magyarra fordítást valószínűleg veje, Léderer Gyula kezdte el, de korai halála miatt nem fejezte be. Ebből a könyvből egész életének

fontos eseményeit, magas beosztásait, valamint munkásságát ismerhetjük meg. E könyv alapján állítottam össze életének történetét.

Gidófalván (Háromszék megye) született 1822 június 8-án, Sepsiszentgyörgytől 20 km-re van. Apja is katona volt, egy székely huszárszázad parancsnoka. Apja részéről örmény származású, de Erdély területén éltek 300 éve és magyarul írtak-olvastak, amit egy régi bibliai bejegyzéssel bizonyít az író. Anyja székely nemes.

1827-ben apja meghalt. Teljes katonai pompával temették el. Három leánytestvére és egy fiú testvére volt. Hét esztendőn keresztül a kézdivásárhelyi hadapród iskolában tanult kitűnő eredménnyel.

1834-től kezdve ösztöndíjasként végezte a bécsújhelyi Katonai Akadémiát, mely akkor a legjobb volt Európában. 1836-tól Károly öccse a grázi katonai kadet-iskola növendéke volt.

1842 szeptemberében főhadnagyként hagyta el az Akadémiát. A nyolc éves akadémiai iskolán minden vizsgáját színjelesen tette le. Ez a második eset volt az Akadémia 95 éves fennállása alatt. Ezért kapott főhadnagyi rangot a hadnagyi helyett.

1842-ben Brassóban a 62-es gyalogezredbe került. Itt írta meg

1844-ben első könyvét "A Magyar hadnyelvtant", mely az első hadászati kézikönyv volt magyar nyelven. Ezt a pesti kiadó jelentette meg.

1845-ben ideiglenesen Budapestre helyezték a polgárőrség kiképző tisztjének.

1846-ban Nagyszebenben sikerrel tette le a vezérkari felvételi vizsgát.

1846 májusában Bécsben a Militar-Geographisches Institutba osztották be a nagyhírű Földrajzi Intézetbe. Itt a topográfiai, térképészeti és csillagászati ismereteit tökéletesítette.

1847 júniusában Fényes Elek egész Magyarországot felölelő statisztikai művének német nyelvre fordítását bízta rá, amit lelkesedéssel és szorgalommal rövid idő alatt elvégzett. Ezért századosi rangra emelték.

1848 márciusi napok után megalakult az első felelős magyar minisztérium, a hadügyminiszter Mészáros Lázár tábornok lett.

1848 június. Csetz Jánost a bécsi hadügyminiszter helyezte át Mészáros szárnysegédjének a magyar alakuló honvédséghez.

1848 őszén Kossuth Lajos Kolozsvárra küldte Vay Miklós kormánybiztossal együtt.

1848 decemberében Kossuth Bem erdélyi hadseregének szolgálatába helyezte. Itt kimagasló tetteivel és sikeres szervezésével kivette részét abból az erdélyi hadjáratból, melynek ő írja le először a történetét. Ezt Hamburgban 1850-ben német nyelven adta ki.

1849 március 15. A Piski-i csata sikeres haditette jutalmául Bem tábornok (1849 febr. 9) ezredesi rangból tábornokká nevezte ki.

1849 május. Bem betegsége miatt az erdélyi hadsereg főparancsnokságát Csetz tábornokra bízta. Vöröstoronyi szorosnál Csetz vállát lövés érte. Amint rendbe jött Kézdivásárhelyre ment Gábor Áron ágyúöntődjét felülvizsgálni, ahol éjjel-nappal

ágyút öntöttek az erdélyi templomok harangjaiból. Világosi katasztrófáról Kolozsváron értesült. Innen Miskolcon át próbált Komárom várába menni Klapkához. Mire odaért, Komáromot már körbe zárták és ezért Észak-Magyarország felé távozott. Pándon értesült az aradi kivégzésekről és Komárom feladásáról. Ezután hagyta el az ország területét és Hamburgba ment.

1849 novemberében már Hamburgban volt. Itt írta meg az erdélyi hadjárat történetét.

1850 Hamburgban német nyelven kiadta: "Bem's Feldzug in Siebenbürgen" c. könyvét.

1850 április. Az emigránsoknak, s így neki is el kellett hagyniuk Hamburgot és Németország területét.

1850 május. Párizsban összeköttetésbe lépett gróf Teleki Lászlóval, Irányi Dániellel, Gorove Istvánnal, a magyar emigráció vezetőivel.

1851 okt. 23. Londonban írásban részletesen beszámolt Kossuth angliai partraszállásáról. Amikor Kossuth New Yorkba indul hajón, akkor Czetz gr. Bethlen Gergely, Kiss Miklós visszamentek Párizsba. Czetz itt fordítja franciára Horváth Mihálynak a magyar szabadságharcról írott könyvét.

1851 tavaszán Czetz, gr. Teleki László, Szemere Bertalan, Vukovics és Klapka György aláírásával terjedelmes memorandumot terjesztett fel Louis Bounaparte kormányához, amelyben Ausztria és Magyarország közjogi helyzetére mutatott rá.

1851. A decemberi vérengzések Párizsban érik.

1852. Párizs Az 1851-ben kelt memorandumukat elutasították. A Krimi háború kitörésekor Czetz kiábrándult II. Napóleonból és Klapka rábeszélésére Konstantinápolyba ment. Ott megszervezte a magyar légiót. Ez tudomására jutott Ausztriának és kilépett a semlegességéből, Oroszország mellé állt. Czetz nem akart idegen hadseregben szolgálni, elhagyta Konstantinápolyt és Nizzába ment. Itt találkozott a vértanú halált szenvedett gr. Batthyány Lajos özvegyével és több kísérőjével. Ők intézték el, hogy visszamehessen Párizsba. Itt tanított, fordított, de látva, hogy a franciákat a független Magyarország ügye nem érdekli, Weis magyar mérnökkel Svájcba ment. Vasútépítési tanulmány tervet készítettek a Genf és Annecy közötti vonalra, megbízóik megalégedésére.

1857 őszén Svájcban találkozott régi barátjával gróf Teleki Sándorral, akivel Spanyolországba utaztak. A megnyerő külsejű, 36 esztendőes Czetz János itt ismerkedik meg Basilia Ortiz de Rosasszal, a száműzetésben élő argentin elnök Juan Manuel de Rosas unokahúgával. Az egész család és rokonság száműzetésben élt, saját palotájukban laktak. Prudenció apja beleegyezett a házasságba.

1858 telén Párizsból Sevilleba érkeztek.

1859 márc. 2. Czetz János a sevillai San Vicente templomban oltárhoz vezette Basilia Ortiz de Rosas kisasszonyt. Mézes heteket Alcala de Henaresban töltötték. Itt kapott levelet Klapkától, melyben meghívja Czetz tábornokot, hogy magyar szökevényekből szervezze meg a magyar légio első dandárját. Ezért Czetz azonnal Madridba indult.

1859 június 24-én I. Ferenc József császár csapatai vereséget szenvednek az olasz hadseregtől. Kossuth III. Napóleontól segítséget kért, amit először megígért, de később nem adta meg, ezért a magyar légiót nem szervezte meg.

1859 júl. 15-én visszaadta megbízatását és búcsút vett Kossuthtól. Visszatért Sevillába feleségéhez és látván, hogy Európa nem segít Magyarországnak elhagyta Európát.

1860 májusában Czetz, feleségével és öt hónapos Lean nevű kisfiával Lisszabonban hajóra ült és négy hét múlva Buenos Airesbe érkezett.

folytatás (Dél-Amerika) a következő számban

Dr. Sasi Nagy Istvánné sz. Betegh Klarissza

<><><><><><>

Beszámoló az 1998 július 16-án tartott klubdélutánról

A nagy meleg ellenére ismét megtelt a klubterem a Magyarok Házában. A program sok érdekességet kínált és adott is. Dr. Czárán István előadása az erdélyi örmény városok jogi státusának alakulásáról a magyarörmény múltat ismertette Erdélyben, míg Petrás Mária csángó népdalénekes és iparművész a moldvai csángók mai nehéz helyzetébe engedett bepillantást. Kb. 300.000 csángó él elszigetelten, szinte elhagyatva Moldvában, akik katolikus vallásukat sem tudják hitük szerint és anyanyelvükön gyakorolni. Magyar iskolák és magyar katolikus plébánosok híján felgyorsult az elrománosodás, az anyanyelv elvesztése, az ortodoxia térhódítása. Már csak vagy 80.000-en beszélnek a csángó magyar nyelvet s a 2-300 gyermek taníttatása Csíkszeredában, Udvarhelyen és Budapesten sem tudja megállítani a folyamatot. Ráadásul Csíkszeredában meg is szűnt ez a lehetőség.

Nem szabad lemondani róluk, tenni kell valamit értük is mielőbb !

Máriát - ízes és mondanivalóval teli beszéde, kedves lénye, csodálatos hangja miatt - azonnal mindenki szívébe zárta. A varázst csak növelték a kristálytiszt, követ megmozgató hangon, dobbal kísért - gyönyörű csángó népviseletben előadott - erdélyi és csángó népdalok, balladák. De még mindig volt mivel fokozni az élményt. Csodálatos kerámiáit, csángó madonnáit látva végképp mindenki szívébe zárta ezt a - nagy művész létére is - szerény, alázatos asszonyt. Itt él közöttünk 8 éve 2 gyermekével. Fogunk még találkozni Vele szerény műtermében, kiállításain és közösségünkben. Szeretettel várjuk.

Öröm volt tapasztalni a klubtagok aktivitását. Dávid József író és költő klubtársunk kedves bemutatkozása, műsorhoz választott versének felolvasása bizonyítja, hogy milyen nagy igény van egymás megismerésére.

Végül dr. Sasvári László előadása párhuzamot vont az örmény és a görög liturgia között, sok érdekességet megvilágítva. Komoly gondolatokat vetett fel az örmény katolikus vallásunk gyakorlását illetően, amely ugyancsak sürgetően megoldandó kérdés. (M)

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNY VÁROSOK JOGI STÁTUSZÁNAK ALAKULÁSA

Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub 1998. július 16-án tartott rendezvényén

I. Gyergyószentmiklós (és Csíkszépvíz), a székelyföldi örmény központok

Az örmények egyik fő állomása az erdélyi bevándorlás során Gyergyószentmiklós volt. I. Appaffy Mihály 1680 októberében kelt oklevelében szabad kereskedést biztosított nekik. *"Becsületes híveinknek, a kereskedő örményeknek birodalmunkban mindenütt, minden városokban, falukban és akármely helyeken is minden sokadalmakban és vásárokon szabados kereskedésük legyen."*

A fenti kiváltságok megerősítésével egyidejűleg II. Appaffy Mihály további kiváltságokat adományozott részükre, így például bíró és esküdt választási jogot kaptak. Az így választott bírák és esküdtek felettese az Ebesfalván (Erzsébetváros) székelő főbíró volt. Egyébként közigazgatásuk a Szék hatáskörébe tartozott.

A gyergyószentmiklósi székely-örmény viszony kezdeti jóirányú alakulása az idő múlásával romlani kezdett, tekintettel arra, hogy az örmény iparosok és kereskedők egyre szélesebb körű tevékenysége kezdte kiszorítani a piacról a székely iparosokat és kereskedőket. Ennek következményeként 1772-től a két fél már ellenséggként állt egymással szemben.

Nézzünk egy példát: 1773-ban az örmények képviselői panasszal fordultak gróf Haller János kormányzóhoz és előadták, hogy a Szék megtiltotta részükre a kútásást, a templomépítést, sőt azt is, hogy 8 óra előtt a piacra menjenek, holott *"azelőtt mindenféle ember, még az Czigány is szabadon vásárol tsak az örmény arceáltatik"*. Nagyon el lehettek keseredve, mert a panasz végén azt írták, hogy készek elhagyni Gyergyót, ha a Szék megveszi házaikat. E fenyegetés beváltására nem került sor, mert Haller gróf a 8 óra előtti vásárlást kivéve orvosolta sérelmeiket.

Mindezek indokoltá tették a székelyföldi örmények azon törekvését, hogy minél több privilégium megszerzésével próbálják biztosítani létüket.

Törekvéseik eredményeképpen született meg a Csík-Gyergyó-Háromszék 1728. januárjában kelt azon közgyűlési határozata, amely a II. Appaffy fejedelem által adományozott kiváltságokat erősítette meg.

E rendelkezés az örmények közötti vitákat eldönteni hivatott, kizárólag örmény bírákból álló bíróság, az Örmény Fórum hatáskörét polgári perekben kiterjesztette a nem örmény polgár által örmény ellen indított perekre is. Ez esetben viszont a székely felperes képviselőt a Szék egy tisztségviselője is jogosult volt ellátni.

Az itteni örmények 1794-ben megpróbálták Szamosújvárral és Erzsébetvárossal azonos jogállást szerezni, de törekvésük nem járt sikerrel. A korábbi gyakorlatot azonban sikerült fenntartani, sőt sikerült elérni azt, hogy a kereskedelmi törvényszéknek minősített Örmény Fórum által elbírált ügyekben a fellebbezések

tekintetében nem a Háromszék fellebbviteli bíróságának, hanem az erdélyi Kormányzóság bíróságának lett hatásköre.

A határozat azt is engedélyezte, hogy az örmények maguk közül külön adószedőt válasszanak.

A székelyek már az 1794/95-i országgyűlésen támadták az örmények kiváltságait és követelték, hogy a szórványoknak ne legyen külön joghatóságuk, adójukat pedig a területileg illetékes adópénztárnoknak fizessék be. A rendi tiltakozás eredménytelen maradt, sőt 1796-ban újabb királyi döntés született, miszerint a két kisebb örmény kolónia minden pere a kereskedelmi törvényszék elé tartozik, kivéve a büntető-, ingatlan- és ingatlanzálogosítási ügyeiket.

1808-ban a törvényszék bírái és egy örmény személy között keletkezett vita miatt a Kancellária a bíróság működésének javulása érdekében intézkedést kezdeményezett. A Kormányzóság és a Kancellária a törvényszék minden ülésén az illetékes alkirálybíró és két táblabíró tanácsadói minőségben történő jelenlétét javasolta.

I. Ferenc az ötletet elvetette, csupán az örmény bírák jobb megválogatását rendelte el.

A törvényszék fennállását fenyegető veszély azonban csak fokozódott, mert az örmények túlságosan jól használták ki a háborús konjunktúra adta kereskedelmi lehetőségeket és ezzel csak fokozták konkurenseik ellenérzéseit.

Az 1810/11-i országgyűlés - Csíkszék követői fellépésének hatására - sürgősen elrendelte a kereskedelmi törvényszék fennállását, ezért döntést hozott annak megszüntetéséről. A döntést a király nem szentesítette, az örmények pedig ezen felbuzdulva további kiváltságokat próbáltak szerezni, így például el akarták érni azt, hogy minden őket érintő pert a kereskedelmi törvényszéken tárgyalhassanak. Ez a túlzott követelés természetesen eredménytelen maradt.

Attól függetlenül, hogy az örmény-székely viszony a XVIII. századtól soha nem volt igazán felhőtlen, az örménység érdeméért kell elkönyvelnünk azt a tényt, hogy Gyergyószentmiklós mind kereskedelem, mind ipar szempontjából Csík vármegyének a legjelentősebb településévé vált.

II. Erzsébetváros, a második örmény metropolisz

Erzsébetváros valószínűleg már a római korban létezett mint Ebesfalva, de csak 1415-ben fordult elő községként ez a név, mint a Bethlen család tulajdona. Egy 1423-as összeírás szerint a lakosság 203 román jobbágyból és az udvari cselédséget képező 8 magyar családból állt. A románok mint jobbágyok szolgálták a fejedelmet, aki a hűségeseiket birtokkal is megajándékozta.

1447-től Ebesfalva az Appaffyak egyik törzsbirtokának központját képezte II. Appaffy Mihály haláláig.

Ebesfalván az örmények I. Appaffy Mihály fejedelem uralkodása alatt, 1685-ben települtek le. A fejedelem 1684- és 1689-ben kiváltságleveleket adományozott nekik,

melyben vámmentesség nélküli szabad kereskedelmet biztosított részükre és megengedte, hogy maguk közül választhassanak bírákat.

II. Appaffy Mihály elődje jó szokásait folytatva, 1696-ban szabadságlevelet adott ki az ebesfalvi örmények részére. Ekkor már Appaffy csak névleg viselte a fejedelmi címet, így közjogilag a szabadságlevél megkérdőjelezhető, azonban a saját uradalmáról lévén szó, tényleges érvényesülése biztosítva volt.

A Fogarason kelt szabadságlevél az örmények végleges letelepedésének megadásán túlmenően az örmények bíróválasztási jogát megerősítette azzal a megszorítással, hogy örmény-magyar perben csak magyar hatóság járhatott el, a magyar-örmény perek azonban első fokon az ebesfalvi örmény bíró joghatósága alá tartoztak. A bíró mellett esküdtek is működtek. Az örmény bíró ítélete ellen fellebbezni – az örmények közötti perek tekintetében - az erdélyi görögök bíróságához lehetett. A szabadságlevél vallásszabadságot biztosított részükre és örmény szertartású pap működését engedélyezte.

A kiváltságlevél biztosította továbbá a szabad kereskedés és költözködés jogát.

Két fontos későbbi mentességük első formája is megtalálható a szabadságlevélben: a kvartélymentesség (katonai beszállásolás alóli mentesség) és a falu terhei - elsősorban a fuvarkötelezettség - alóli mentesség.

A fenti szabadságlevelet mintegy kiegészítette II. Appaffy Mihály feleségének, Bethlen Katának 1700-ban kelt rendelete, amely előírta az Appaffy uradalmak tisztjei részére, hogy a birtokain tartandó vásárokon az örmény kereskedőknek a legjobb, általuk kiválasztott helyet biztosítsák sátruk felállítására.

Ebesfalva hamarosan az erdélyi örmények közigazgatási székhelyévé vált és az erdélyi kormányzók polgári főigazgatása alá tartozott. Katonai védelmét az erdélyi hadparancsnokság biztosította, belügyeinek intézésében pedig önálló hatáskörrel rendelkezett, így rendeleteket, szabályokat alkothatott, azoknak végrehajtását akár büntető intézkedések alkalmazásával is biztosíthatta.

II. Appaffy Mihály halála után az uradalmat felesége, Bethlen Kata örökölte, azonban Appaffy az uradalmak mellett jelentős adósságot is hátrahagyott, ezért Bethlen Kata I. Lipót királlyal egyezséget kötött és a tartozások fejében az Appaffy birtokok tulajdonjogát – a haszonélvezeti jog fenntartása mellett - átengedte a Kincstárnak. A Kincstár 1724-ben, Bethlen Kata halála után, az Appaffy birtokokat lefoglalta.

1725-ben a kormányzó (gróf Kornis Zsigmond) meghívására az ebesfalvi örmények részt vettek a kolozsvári országgyűlésen, 1733-ban III. Károly-tól pedig kiváltságlevelet kaptak, melynek alapján a kincstár ebesfalvi birtokának az örmények által lakott része Erzsébetváros néven külön közigazgatási egységgé vált.

A fenti kiváltságlevél birtokában Erzsébetváros a tulajdonszerzéssel is megpróbálkozott, főként azért, mert megkezdődött a Kincstár és a Bethlen család között egy per, amelynek tárgya az Appaffy birtokok tulajdonlása volt, és ez igen érzékenyen érintette az erzsébetvárosi örményeket (főként a Kincstár pervesztessége esetén vált volna bizonytalanná helyzetük). A pert végül a Bethlen család elvesztette.

Az örmények 1758-ban Ebesfalvát (ezen belül Erzsébetvárost is) négy környékbeli faluval együtt Mária Teréziától megvásárolták. Ennek alapján Mária Terézia 1758. november 28-án kelt második kiváltságlevele elrendelte, hogy Erzsébetváros az egész ebesfalvi uradalmat bekebelezze és az egésznek neve Erzsébetváros legyen.

II. József uralkodása alatt egy új közigazgatási rendszer bevezetésére vonatkozó előkészületek kezdődtek és ez komoly veszélyt jelentett az erzsébetvárosi örmények önállóságára nézve. Az örmények az uralkodóhoz fordultak a korábbi kiváltságok megerősítése érdekében. Felsőfolyamodványukban kérték továbbá, hogy a kiváltságlevél tartalmazzon rendelkezéseket a hitelperek gyorsabb intézéséről és az örmények közhivatalokban való alkalmazásáról, valamint egy, a város árvízvédelméhez szükségesnek tartott terület megvásárlását kezdeményezték.

A későbbiekben ismét előterjesztett kérelmükben a fentieken túlmenően Erzsébetváros részére szabad királyi városi rang megadását is javasolták.

Az egyesített Magyar-Erdélyi Udvari Kancellária támogatta az örmények kérelmét, amelyet II. József is jóváhagyott és utasította az erdélyi Kormányzóságot a kiváltságlevél-tervezet elkészítésére.

A Kormányzóság igyekezett késleltetni az ügyet és különféle kifogásokat fogalmazott meg a privilégiumok tekintetében, végül pedig 1784-ben a kiváltságok megerősítésének ügyét átadta az új megyerendszert létrehozó bizottsághoz, a város területi igényét illetően pedig vizsgálatot rendelt el. Érthető volt a Kormányzóság igyekezete, hiszen ha sikerül megyei joghatóság alá vetni Erzsébetvárost, a Kormányzóság bevételei is jobban gyarapodhattak volna.

A Kormányzóság az uralkodónak megküldött állásfoglalásában az ebesfalvi uradalom Erzsébetvárosnak adományozását is kifogásolta, bár nem adományozás, hanem megvásárlás történt.

Időközben azonban a Kancellária elkészítette a kiváltságlevél-tervezetet, amelyet előterjesztett az uralkodónak. Ebben főként Erzsébetváros szabad királyi városi rangra emelésével foglalkozott. A megye azért akar joghatóságot gyakorolni Erzsébetváros felett – fejtegette a tervezet -, mert a császár rendelkezése szerint Erdély minden mezővárosa megyei joghatóság alá kell kerülni, de ez csak azokra a mezővárosokra vonatkozhat, amelyeknek nincsenek kizárólagos privilégiumai. További érveléseiben előadta, hogy a város azonos adókategóriában van Erdély legelső városaival, tehát - ha nem szólnak ellene politikai vagy más megfontolások - szabad királyi városi rangra emelhető.

Mindezek eredményeként 1785. január 27-én II. József kiváltságlevelet adott az erzsébetvárosi örményeknek, melyben azon kívül, hogy a Mária Terézia által adott kiváltságokat megerősítette, az örmény kereskedelem erőteljes fellendítése végett a következőket is elrendelte: *"...Parancsoljuk, hogy a fennevezett város s annak polgárai, a megye, melyhez tartoznak, valamint minden más joghatóság alól, úgy a törvényszéki mint a polgári és gazdasági ügyekben jövőre is teljesen kivéve legyenek és csak a királyi kormányuktól függjenek..."*.

A szabad királyi városi rangra történő emelést az 1786. december 27-én kelt kiváltságlevél rendelte el.

Az erzsébetvárosi örmények kiváltságait V. Ferdinánd 1837-ben kiadott kiváltságlevele ismét megerősítette többek között a következőképpen: *"Erzsébetváros polgárai és lakosai, kik kedves erdélyi nagyfejedelemségünk többi magyar szabad királyi városi lakosaival egyenlőkké tétettek és egyesítettek, a vármegye - melyben laknak - joghatósága alól kivéve közvetlenül az ottani, másodfolyamodású kormányszéktől függenek s nevezett város, mint királyi birtok, a törvényes erdélyi fejedelmen kívül más senkit se ismerjen földes úrnak, hogy így ezt tőle senki el ne választhassa, el ne idegenithesse vagy el ne zálogosithassa..."*.

Ez időben Erzsébetváros közigazgatás tekintetében Kisküküllő vármegyéhez tartozott és annak egyetlen rendezett tanácsú városa volt; önkormányzati jogát részint képviselő testülete, részint tanácsa által gyakorolta.

Erzsébetváros fénykorában Járásbíróság és Királyi Törvényszék is működött.

(folytatás a következő számban)

Dr Czárán István

<><><><><>

Az örmény liturgia görög párhuzamai

A Fővárosi Örmény Klubban 1998. július 16-án elhangzott előadás

Egy régi kívánságnak próbálok eleget tenni, hogy a hazai keleti kerszténység ismertetésére egy kismonográfia szerű írást próbálok elkészíteni. Az eredeti címe: Az ikonosztáz árnyékában. A lektor véleményét figyelembevéve ezt a címet megváltoztattam: Az ikonosztáz vonzásában. Ennek következtében az örményekről szóló részt a végére helyeztem, mivel az örmény egyházban nincs ikonosztáz, de meg kell emlékeznünk róla, mivel a görög egyház mellett a többi keleti keresztény egyházból egyedül az örmény van képviselve nálunk.

Ha az örmény templomban nincs is ikonosztáz, az örmény hagyományokban és a szertartásban sok közös elem van a görögökével. Most ezzel kapcsolatban szeretnék néhány gondolatot elmondani. Előljáróban azt említeném, hogy sokakkal találkoztam honfitársaim körében, akiket érdekelt az örmények sajátos szertartása. Csak egynek a személyét idézném, néhai Kovács Géza római katolikus lelkészét (+1971), aki tudományosan is foglalkozott ezzel, s akinek hagyatékát sokszorosan fel is használtam (pl. liturgikus szövegfordításait a Füzetek Naptár rovatában.).

Kovács Géza és jómagam is (másokkal együtt) a görög szertartású egyházból kiindulva jutottunk el az örmény egyházhoz, szertartáshoz. Volt egy összehasonlítási alapunk, s ehhez viszonyítottuk a testvérintézményt, a rokon szertartást. Ezért lehet,

hogy következtetéseink, megállapításaink mások, mint azokéi, akik benne éltek a négy erdélyi örmény katolikus egyházközösség valamelyikében, vagy akár a budapesti közösségben. Mi az örmény szertartást olyan szellemi kincsnek tekintjük, ami nagyértékű örmény testvéreink kezében, sokak számára lehet a lelki felemelkedés eszköze, mint erre is vannak példák.

Elhangzik itt a liturgia szó. Görög eredetű, közszolgálatot jelent. A görög egyház a szót a misére, az utolsó vacsora megjelenítésének a szertartására alkalmazza. A szertartás szó tágabb értelmű, használjuk annak latin eredetű megfelelőjét, a ritus szót is. A liturgia megnevezést gyakorlatilag a többi keleti egyház miséjére is alkalmazzuk. Jelen esetben is így.

A IV-V. században kialakult örmény liturgia két forrásból táplálkozott: a bizánci és a szir liturgiából. Ma is vannak olyan elemei, mind formailag, mind tartalmilag, melyek azonosak a görög liturgia egyes elemeivel. (A szirrel való azonosságot nem vizsgáljuk, mivel ehhez hiányzik a megfelelő - magyar nyelvű - forrásanyag.)

Gondolataink sorát kezdjük a liturgia kezdő részével. S említsük meg a liturgikus ruhákat. A pap stólája, kézelői, öve szinte teljesen olyan, mint a görög szertartású papé. A palást azonban a római szertartású, úgynevezett vecsernyepalásstal azonos. Ami sajátosan örmény, a palást fölé rakott széles gallér. A segédkezők közül is a diakónus hasonló vállszalagot visel, hasonlóan feltéve, az orariont, mint a görög diakónusok.

A liturgikus imák esetében többen olvasható, hogy Aranyszájú Szent János imádsága. Aranyszájú Szent János Konstantinápoly főpüspöke volt, s a nevéhez fűződik egy liturgiafajta. Nem szerző volt, hanem szabályozó.

Az örmény liturgia elején is van egy előkészületi rész, mint a görögben, melynek a feladata az ajánlatok, a kenyér és a bor előkészítése. A kenyér ugyan az örmény használatban ostya s nem kovászos kenyér. A XII. században, a keresztes háborúk idején, a nyugattal kialakult kapcsolatok folytán az örmény egyház a latin (római) szertartás mintájára alakított a saját szertartásán, s átvett egyes elemeket.

Görög elemek azok a könyörgéssorozatok is, melyek az örmény apostoli egyház liturgiájában megtalálhatók. Az örmény katolikusok, így az erdélyiek is, egy rövidített liturgiaformát használnak. A budapesti gyakorlat ettől eltér, de ez újabb keletű.

Az előkészületi részt olyan követi, melyet a latinból vettek át, a lépcsőima. (A II. vatikáni zsinat után ez a latin misében módosult !) Következnek azonban olyan papi csendes imák, melyek azonosak a görög liturgiában levőkkel. Majd elhangzik a bevonulási ének. Itt két énekre hívom fel a figyelmet.

1. "Istennek egyszülött Fia és Isten Igéje,
aki lényegében halhatatlan vagy,
és az Isten Szentséges Anyjától,
a mindenkori Szűz Máriától,
emberi testet vettél magadra,
változatlanul emberré lettél,

meg is feszítettek, Krisztus Istenünk,
 legyőzted haláloddal a halált,
 aki egyike vagy a Szentháromságnak,
 akit az Atyával és Szentlélekkel
 együtt imádunk és dicsőítünk:
 üdvözíts minket."

Ezt a himnuszt az örmény egyház minden vasárnap énekli, míg a görög - pár esettől eltekintve - minden liturgiában!

2. "Feltámadt Krisztus a halottak közül!
 halállal győzte le a halált,
 és feltámadásával nekünk életet ajándékozott!
 Dicsőség Neki mindörökké! Amen."

Ez a husvét főéneke, a görög egyházban is. (Ott az utolsó sor nincs meg!)

Közös minden keleti liturgiában a háromszorszent éneklése: "Szent Isten, szent és erős, szent és halhatatlan, írgalmazz nekünk!" (A görögben az és kötőszók nem szerepelnek!) Mindkét liturgiában megvan az evangéliumoskönyvvel végzett körmenet az oltár körül. De vannak különbségek:

- a görögben az ének előtt végzik ezt a körmenetet, és jobbról kerülnek meg az oltárt;
- az örményben az ének alatt, s balról kerülnek meg az oltárt.

Következnek az olvasmányok. Egy valamelyik apostoli levélből. (Hajdan volt ószövetségi is, érdekes módon ez a görögből is kikopott !) Majd az evangélium. Hogyan készítik elő ennek meghallgatását ?

"Diakónus: Álljatok fel!

Pap: Békesség - mindnyájatoknak !

Hívek: És a te lelkednek.

Diakónus: Félelemmel hallgassátok!

Szent evangélium olvasása Szent N. szerint.

Hívek: Dicsőség Néked, Uram Istenünk!

Diakónus: Figyeljete!

Hívek: Isten szól hozzánk.

Következik az evangélium felolvasása, melynek a végén a hívek: Dicsőség Néked, Urunk Istenünk!

(A liturgiában sok esetben van áldás:

Pap: Békesség - mindnyájatoknak!

Hívek: És a te lelkednek.

Diakónus: Imádjuk Istent !

Hívek: Előtted Uram!

Egy másik fordításban az "Imádjuk .. " így szerepel: Boruljunk le Isten előtt!)

Az örmény katolikusoknál predikáció következik. Egyébként ezután a hitvallást imádkozzák. Az örmény egyház nem a nicea- konstantinápolyi hitvallást használja,

hanem azt a formát, amit Ciprusi Szent Epifán fogalmazott meg, s így kezdődik: "Hiszünk az egy Istenben..." Valamikor a nicea-konstantinápolyi is így kezdődött, de 431-ben az efezusi zsinat megváltoztatta: "Hiszek az egy Istenben..." Ugyanis a hit egyéni dolog, s mindenki a saját hite szerint üdvözl.

Egy gondolatot azonban kiemelnék az örmény liturgia hitvallásából:

"... tökéletesen született a Szentséges Szűz Máriától, akitől a Szentlélek által testet, lelket és szellemet vett magára..."

Itt az az ősi keleti felfogás fogalmazódik meg, hogy az ember nem két összetevőből (test és lélek), hanem hátréből áll: test, szellem és lélek. Ez a gondolat megvan a szírmaronita és a kopt liturgiában is.

Sok közös, mindkét liturgiában meglevő felhívás, szövegezés van még a továbbiakban is. Messzevezetnének és hosszúak lennének az összehasonlító szövegelemzések. Vannak minden liturgiának közös kincsei, majd ugyanazon a helyeken. Ilyen a "Szent, szent, szent" kezdetű ének (Sanctus). S szerepel minden liturgiában az áldozást megelőzően az Úr imája (Mi Atyánk).

Ki kell emelnünk, hogy az áldozást nagyon körültekintően készítik elő az örmény liturgiában. A szent ostyát és a kelyhet többször is felmutatják, a pap és a hívek többszörösen is hitvallást tesznek.

Azonos a két liturgia egyik záróimája is. Bécsben járva láttuk ezt az imát több nyelven egy kötetben kiadva. Egy főrangú kedves imája volt. (A görög liturgiában amboni imának nevezik.)

"Uram, Te megáldod a Téged áldókat, megszenteled a benned bízókat: Üdvözítsd a Te népedet, és áldd meg örökségedet, s egyházad teljességét őrizd meg, tisztítsd meg azokat, akik szeretettel meglátogatták házádnak fölségét. Dicsőíts meg minket isteni erőddel és ne hagyj el minket, kik benned bízunk. Ajándékozz békességet a Te világodnak mindenfelé, a Te egyházaidnak, papjaidnak, az igazhitű királyoknak és hadseregüknek és az egész népnek. Minden jó adomány és tökéletes ajándék ugyanis felülről van: onnan száll le a világosság Atyjától. És Téged illet a dicsőség, a hatalom és a tisztelet most és mindörökké."

Mikor kezdtem érdeklődni az örmények iránt, még fiatal koromban, nem ismertem még a teljes fölállást, s úgy gondoltam, hogy a hazai örménységet lefedi teljesen az örmény katolikus egyház. Az 1982-es esztergomi egyházmegyei schematizmusban az örmény katolikus közösség híveinek létszámát tekintve ez áll: 10000. Pár éve azonban, gazdagodva ismeretekben azt látom, hogy ez csak egy potenciális szám. Ennyien lehetnének - egyházjogilag - örmény katolikusok. Tehát ez a szám inkább megfelel az örmény származású magyarok számának. Ma már látom, hogy az úgynevezett magyar-örményeknek csak egy kis töredéke tartozik gyakorlatilag az örmény katolikus egyházhoz. De így van ez Erdélyben is. Hadd idézzek az Arménia folyóirat 1997/2-es számából, ahol egy 84 éves férfi nyilatkozik. A cikk címe: Örmény sors!

"K. (kérdező): Ön mióta lakik Kolozsváron?

D.B. (Dániel Béla): 1932-ben jöttem ide.

K.: Az örmények tartották-e egymással akkoriban a kapcsolatot?

D.B.:Egyszer a szamosújvári plébános eljött Kolozsvárra és összeírta az örményeket. Aztán nem volt semmiféle örmény kapcsolat; aki barátságban volt, akár örmény, akár nem, az barát volt, de örmény alapon ez nem volt. Most minden vasárnap 12 órakor miséznek a piarista templomban. Örmény katolikus misét mond a szamosújvári plébános: Sáska Jenő. Én nem voltam egyszer sem, de láttam őt egyszer ott misézni. De hát kinek? Örmény katolikus már úgyszólván nincsen. Szétszóródtunk mindenfelé, s mivel örmény papok máshol nem voltak, római katolikus vallásúvá keresztelték őket. Így váltunk mi is azzá. Dédapám még örmény katolikus volt, megvan nekem a születési bizonyítványa."

Nemrég beszélgettem görög katolikus papokkal, s azt a véleményt hangoztatták, hogy az örmények nem vállalják a szertartásukat.

Sajnos ezt a véleményt, kevés kivételtől eltekintve, nem tudom cáfolni.

A történelemben nincsen "Ha". Mégis elengedem a fantáziámat: vajon nem alakulhatott volna ki egy jelentősebb létszámu, valamelyest magyar liturgikus nyelvű, de örmény szertartású egyház? Ha közeli példákat keresek, akár Erdélyben, akár Lengyelországban, de Velencében is, akkor a válasz: nem. Hisz Bécsben a mechitaristák száma is rohamosan fogy, Velence valamivel jobban áll. (A kedvezőtlen körülményeket nem is említem!) Nem ismerem a franciaországi és az amerikai örmény katolikusok helyzetét, csak a közeli példákat láttam. A lengyel örmény katolikusságnak is csak egy parókiája van, s Velencében, hiába van a városban is templom, már hívei csak 5 családra terjednek ki.

Miért van ez így? Bonyolult vizsgálatot igényelne. Lehetne ezzel a címmel is tartani egy előadást: Örmény katolikus sors!

Megrendezte az Egyesület 1997 novemberében az örmény katolikus konferenciát. Idézném az Arménia beszámolójából (1997/4): " A rendezvénysorozaton elhangzott a sokakban megfogalmazódó kérdés: lesz-e az örmény katolikus egyháznak jövője?"

dr. Sasvári László

Dávid József Székelyföldön

Szép Erdélyben járva,
Őseim kerestem,
De csak sírt találtam
Székelyudvarhelyen.

Betűzgettem nevét,
Korhadtt kopja fáján:

"Itt nyugszik a lovas
Ménfő Dávid István"

Farcádra ballagva,
Kibuggyant a számon:
Örmény dédim sírját,
Vajon hol találom?

Menőben volt a nap,
A nyugati égen,
Összébb húzódozott
Bíbor köpenyében.

Már letette lábát,
A nagy Hargitára,
S átfordult a földünk
Másik oldalára.

Portfüstölő úton,
Egy lovacska lépdél,

Élettel megrakott
Nyikorgós szekérrel.

Tetején a gazda,
Ostor a kezében,
S a világba cserdít,
Bíztatón, keményen....

<><><><><><>

KÖRUTAZÁS SZÉKELYFÖLDÖN, ÉSZAK-ERDÉLYBEN ÉS BUKOVINÁBAN

Látogatás őseink földjén II. rész

1998 szeptember 18- szeptember 24 (7 nap autóbusszal, 2100 km)

Útvonal: Bp.- Nyíregyháza - Csengersima - Szatmárnémeti - Nagybánya - Máramarossziget - Szaplonca - Iza völgye - Radnai havasok - Aranyos Beszterce völgye - Hosszúmező - Moldovica - Szucsava - Botosán - Németvásár - Békás szoros - Gyilkos tó - Gyergyószentmiklós - Ditró - Maroshévíz - Déda - Marosvécs - Szászrégen - Marosvásárhely - Marosbogát - Torda - Tordai hasadék - Kolozsvár - Tordaszentlászló - Körösfő - Bánffyhunad - Magyarvalkó - Királyhágó - Nagyvárad - Ártánd - Budapest. Részletes program a **februári és márciusi** Füzetekben.

Részvételi díj: 10.000 Ft/fő busz költség + 160 DEM/fő (félpanzióval).

Jelentkezés az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelyén 10.000 Ft előleg befizetésével. A 160 DEM-et szeptember elején kell befizetni ugyanott.

Választási felhívás !

1998 október 18-án a helyhatósági választások során lehetőség nyílik ismét örmény kisebbségi önkormányzatok létrehozására is. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület él jelöltállítási jogával és ÖNÖN is múlik, hogy

megkezdett kulturális, közösségi életünket a jövőben békességben tudjuk-e folytatni.

Egyesületünk e célból részletes választási programot dolgozott ki, amelynek megvalósulása esetén biztosítható az örmény gyökerekkel rendelkezők igényéhez igazodó kulturális identitásőrzés, hagyományápolás.

Hogy programunk megvalósulhasson, kérjük, hogy a kisebbségi ajánlószerződését az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jelöltjének szíveskedjék átadni.

dr. Issekutz Sarolta
Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke

Hírek, információk

- Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja az **adományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére.
Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.
Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Hilton fiók: 10100723-72594972-00000007
- **Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye:**
1015. Budapest Donáti utca 7/a.
Új postacíme: 1251 Budapest Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel:** 201-2401.
Elnök: dr. Issekutz Sarolta, fogadóidő minden szerdán 16-18 óra között.

Erdélyi Örmény Gyökerek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület időszaki kiadványa

Főszerkesztő: dr. Issekutz Sarolta

Munkatársak: dr. Borszéki Béla, Hanusz Gyula, Fancsali János, rétháti Kövér Ilona

Szerkesztőség: 1251. Budapest Pf. 70. *Tel:* (1) 201-1011 *Fax:* (1) 201-2401